

ՀԱՆԴԷՍ ՇԱՐԱԹԱԿԱՆ

Երկրագունտն ամեն չաբաթ օրերը պիտի հը-
բառարտակի :
Տարեկան գինն է 4 արծաթ մլճխտ կանխիկ .

Վեյամանայն 2½ արծաթ մլճխտ .
Ամեն մէկ տետրը 2 դրէ է :
Ստորագրութիւնը Յունկար 1 կն կը սկսին :

ԹԻԻ 6

1870

ՓԵՏՐՎԱՐ 7

Ա. Պ Ա. Գ. Ա. Յ

Մարդիկ , ընկերութիւնք , Թագը
ու Թագաւորութիւնք և անձնիւր ան-
հատ անդադար կը դործեն , ընդհան-
րական խորտում մը ամեն ուրեք կը
տիրէ , և ամենն ալ՝ ձայնի մը , երազի
մը ետեւէն ընթանալու համար՝ ինչ
որ ունին՝ զոյն տալու դուռ կը դոր-
ծեն : Տէ՛ս սա մարդը . իւր բաճիկն ու
բրիչովը խոտրան և ժայռոտ երկրի մը
յենած՝ քրտնաթոր ճակատը դեփիւռին
դէմ կը դնէ , և դաշտաց ու երկնից
անհունութեան մէջ՝ հազիւ կէտ մը
բռնած՝ կը ջանայ դողցես իւր վաստա-
կաբեկ ջլեբուն վայրկենական հանգիստ
մը տալու , սրահ մը ևս՝ և ահա
իւր հանդատի բարձը ձգանց և չար-

չարանայ խաչի կը փոխուի , յ'որ իւր
բրտունք կը հեղանին . իւր խաչին ,
'դոր ստիպուած է այն վայրի երկրին
մխել , կուտայ ամեն զօրութիւն . ար-
դեօք ոսկւոյ հանքի մը առաձգական
փափն է , որ բաղուկներէն իւր բոլոր
զօրութիւնը՝ և իւր խորշումած՝ ճակտին
քրտունքը իրեն կը ձգէ . հարցո՛ւր իրեն ,
և տէ՛ս՝ թէ ստուերի մը կամ երազի մը
ետեւէն կը վաղէ շնչաստպաւ

Տէ՛ս սա խեղճ արարածը . տժգոյն
դիմօք , մաղբըր իւր դեղին այտերը կը
ծածկեն , երկու նիհար ձեռաց մէջ
բռնած է ճաղատ ճակատը , թղթի
թերթերու կոյտերու վրայ անձովն
ընկած , իւր խենդի նայուածքով աչե-
րը հոն յառած՝ բան մը կ'որոնէ յուզ-
մամբ . ինչ կ'ուզէ ընդունիլ այդ չոր
և անխօս թերթերէն . ոմանք կը խօսի
կ'ըսեն . ի՞նչ կ'աղաչէ այդ անշարժ

թղթերուն . եթէ հարցնես իրեն՝ կ'ըսէ . « չեմ ուզեր երբեք աչքերուս լոյսն խընայել գիտութենէ , որպէս զի գիտութիւնն ալ չը խնայէ յինէ իւր լոյսն » որով երազ մը պիտի իրականացնեմ , ապագայս պիտի շինեմ :

Ապագայ շինել , ահա մարդու մը յատուկ ամենէն մեծ ձեռնորդութիւնը , ահա միակ մեծագործութիւն : Ապագայի մը ճարտարապետը սրտոյ յաճախ կ'իրաւութեամբ յստակել և իւր բծերէն դատել այն հեռադիտակը՝ 'գոր նախախնամութիւնը սրտգեւած է իրեն , և անոր մէկ կողմով անցելոյն բեկորներն ու շինութիւնները մանրազնին դիտել , և այն փորձերուն հետ , զոր այս դիտողութիւնը պիտի տայ իւրեն , իւր հանձարը կ'ընէ՝ ապագային չէնք կառուցանել , և հեռադիտակին միւս կողմով ապագային յառելով , 'դայն այնպէս շինել , և չէ թէ՛ դայն կոյր բողբոջին միջամտութեան թողուլ . չէնք մը որչափէ մեծ 'այնքան դժուարապաշտպանէ , ազգի կամ ընկերութեան մը ապագայն շինել , էն դժուար ձեռնարկութիւնն է , սակայն այդ ընկերութեան եթէ իւրաքանչիւր անդամ իւր տարագային ճարտարապետն ըլլալ յանձըն առնու , այդ դժուարին գործը յանշափս կը դիւրանայ : — Հեռատես և քաղաքաբէտն Հասունեան իւր ապագայն շինեց . հիմայ կարդինապի խաչը և ծիրանին իւր փաղիւղեալ ընջայց վրայ կը կրէ . ժողովրդեան վրայ տարուած այս յաղթանակին պսակը՝ նոյն ինքն ժողովուրդը իւր ձեռքով հիւսեց , այն անհեռատեսութեամբ՝ զոր 30 տարինէրու լոյսը չը կրցաւ ի յայտ ածել . և մինչդեռ այսօր ժողովուրդը այս դաշտագողի վատտիւրած յաղթութեան մեքենայն ջարդ ու բուրդ ըրած կը կարծէ՝ այն դեռ կը կատարէ իւր պաշտօնը . ոյր , վնասուած է մեքենայն , բայց միայն սղոյթի մասը , որ Հասունի ձեռաց մէջ կը դառնար . իսկ բոլոր մեքենայն շարժող ձեռքերուն ջերմ համբոյրներ կը մատուցանէ խաբուած ռաւիկը

Մեքենայ մը , դաւադրութիւն մը խայտառակելու և ջնջելու համար՝ մեքենային էն հօր մասը , և դաւադրութեան զուխը ձանչելու և . . . Եթէ Հասուն , ինչպէս կը կարծեն ոմանք , հակառակ վարուած ըլլար Ս . Պասկին հրամանաց՝ ի՛նչ անլուր անխից հեղեղներ պիտի թափէին գլխուն , հեղեղնե՛ր , որոց մէջ խեղդուէր թերեւս խեղճը , մինչդեռ հիմայ օրհնից և դրուատեաց մէջ կը լողայ : Պասայ ջատագով Հռովմէական ազգայինը ին՞չ կ'ըսեն անոր , մանաւանդ կարդինալաց սրտիկուելի կաճաթին մէջ երբ 'դՀասունեան բաղնիք կը տեսնեն :

Հասունն սարսուռել և զՊասոյ պաշտպանել ամենամեծ հակառակութիւն մ'է . վառն զի այն խորխորատը , յորում ձգել կ'ուզեն 'դՀասուն 'դայն անարգելով , իրենց ոտից տռլ և կը բանան 'դՊասոյ պաշտպանելով :

Հեռատեսութիւնը ապագային շէնքիս յատակադիքը կրնայ դնել այնպէս , ինչպէս մեք մեր մորթով կը ղընենք :

Յ . Պօննուքեան .

Յատարադիտութիւն . — Մանուշ . —
Հրատարակութիւն . — Ազգային դատարակութիւն . — Բնկերութիւնք .
— Ն . Թ . Պանուց Բնկերութիւն .

(Տես քիւ Ծ .)

Հայուն ցարդ յետադէմ մտաւուն պտտմամբ՝ չենք կրնար ըսել թէ դատարարակութեան ընդունակութիւն չ'ունենալը կամ թէ դատարարակութենէ խորշելն է , այլ դատարարակութեան օրինաւոր մեթոտ ու զօրաւոր միջոց ունեցած չ'ըլլալն է :

Օրինաւոր մեթոտ ու զօրաւոր միջոց չ'ունեցած ըլլալն ալ՝ քիչ մը

դիր քաղաքներն ու նորաձեւութեանց ծախսերը ըլլալն է : Վասն զի միշտ նոր աշխարհներ թափառելով՝ նոր սկզբունքներ, նոր դրութիւններ կը տեսնէ, աչքերը կը շլանան, և իր ընդարցյա ուսումնական ազդեցութեամբ կ'ուզէ այն օտարին սկզբանց ու դրութեանց տունկերովն իր ազգին օրինաց անդաստանը զարդարել՝ առանց իրենինները մշակելու, այսինքն օտարին մեթոտով ազգային դաստիարակութեան անստուգ ծառը պատուաւորել, որ իր սրտակի վարքերը ու վիզն աշուղ մտի պատկիւն մէջ երկեցնելը ըսել է : Այսու ամենայնիւ չ'եմ ուրանար աւելորդ ժողովրդեան մը զարգացման զօրաւոր մեթոտներէն մէկն ըլլալն ալ : Վասն զի այն արքայ-ժողովուրդը՝ որուն զինուորական ոյժն ու կայսերական գալիստներն ազդեցութիւնը զաշխարհ զարգացուցին, որ ամբողջ Եւրոպան, Ասիական և Ասիան իր փառաց ու քաջադործութեանց ահեղ թատրոն ըրաւ, իր յաղթած ազդեցուն ազնիւ ձերքերն ու յատկութիւնները, ընտիր սովորութիւններն, խնամուած օրէնքներն ու սկզբունքներն ինքն առնելով՝ հասաւ յայն դազաթ փառաց, ուր մեծութեան վերջին տահմանն է, ուր դերեզմանի մը նոճին կամ անմահութեան մը բարբիտը կը բարձրանայ : Բայց արդի նախանձատ ու կծծի քաղաքականութիւնը՝ իր օրինաց զգեստը այնպէս կը չափէ, կը ձևէ ու կը կարէ, որ կարծես թէ միմաի իր ազդութեան իրանին կամ անոր չըջանալին մէջ ապրողին կը յարմարի. ու լեմն երբ ժողովրդեան մը օրէնքը ուրիշ ժողովրդեան մը օրինաց հետ կը սլաւաւորուեն ու չը բռնեն, ու փորձերնիս ընդունայն կ'ելլէ, նման օտար կլի մայի տակ սնած, աճած ուրիշ կլի մայի օդ ծծած և ուրիշ կլի մայի ջրով ոտը գուած ծառէն փրցուած չիղին (կամ նոյն խի ծառին), որ ուրիշ կլի մայի մը տակ տեղափոխուած ատեն չ'արգաւաւորիր ու կը չորնայ :

Այն ատեն փորձառու հեղինակի մը կամ փորձառու քաղաքագէտի մը նման՝ մենք մեր ազգայնութեան բընական շրջանակին մէջ փնտռել կը պարտինք մեր Ազգին դաստիարակութեան մեթոտն ու միջոցը :

Աշխարհի էն մեծ սկզբունքները ոչ այնչափ ահեղապաշտ լեզուններով, ոչ արեւնակաթ սուրբերով, հզօր կառավարութեամբ, ածականներով, սակեղծեալ — վարչական ժողովներով յաւաք գացած են, որչափ ընկերութիւններով :

Բարոյական աշխարհի փրկութեան Հեղինակն անգամ ճշմարիտ կրօնի եւ հաւատոյ մեծ սկզբունքը 12 ձկնորսներու ընկերակցութեամբ տարածեցի չորս ծագաւ աշխարհի : Հին ու նոր պատմական էջեր սորոսաբաւ օրինակներ կ'ընծայեն մեզ՝ եթէ զանոնք թող թատելու ելնեմք :

Դաստիարակութիւնը, կամ ըսելու ըսենք լուսոյ տարածումը արդի էն մեծ սկզբունքներէն մին է : Ուրիշ ազգեր — մեր կարողութենէն վեր — այլեւայլ միջոցներով կրնան տարածել այս սկզբունքն, որովհետեւ մեզմէսուելի քաղաքական ու հասարակային ազատ արտօնութիւններ ունին : Այսպիսի արտօնութիւններ ժողովրդեան բարոյական ուժոյ ջիղերն են : Այս ջիղերն ուրչափ բազմապատկին, ժողովրդեան բարոյական ոյժն ալ այնչափ կը զօրանայ :

Մենք հիմա չ'ուշիմք այնպիսի զօրաւոր փարչութիւն մը, ազդու քաղաքականութիւն մը որով կարենանք ուղած կերպովն ալ, ալեւք եղած միջոցներով տարածել այդ սկզբունքը :

Մեր փարչութիւնը անշուշտ՝ դեռ այն հիմուս ու փորձառու բժշկին նման չ'է, որ գիտնայ մեր բարոյական խոցերուն ու խթութեանց բուժիչ սպեղանին ու դեղը : Նորավար բժիշկ մ'է մէկ քանի ցեղեր դեռ զոհ ալիս երթան իր անհմուտ ու անփորձ դե-

ղերուն : Բայց հոգ չէ . սկզբունքի մը
էն մեծ քայլը զոհն է : Սկզբունքներ
ճշմարտութեան սեղաններ են . առանց
զոհի չեն նուիրագործուիր :

Մեր վարչութիւնը՝ դեռ յաղթ
ծառին նման չէ , որ խնդրոց ու յաղ-
մանց վտիւրիկներն ու քամիներն
քանի իր արմն ու ճիւղերը երեւեն
ու տարուբերեն , այնքան խոր արմատ
ձգէ ու զօրանայ . այլ նման է դեռ
նորատունկ ծառի մը , որ ամենաթեւ
թեւ հողմ անդամ՝ զինք որորած ատեն
կը զարհուրի . չըլլայ որ տարուբերած
ատեն արմատներն հողէն դատուի ,
խլուի , ինք ալ ուժայամար չորնայ :

Վարչութիւնը , ազգի մը ժողովուրդ-
եան մը զօրութեան շնչն է . երբ
այս շնչը փուլի ու քայքայի՝ ժողո-
վուրդը պէտք չէ այն ապուշ զօրակա-
նին նմանի , որ իր կործանեալ բերդին
տեւրակաց վրայ անտարբեր դէմք մը
ու լրուն նայուածք մը կը նետէ :

« Անտարբերութիւնը մահ է . »

Դարժինք : Մասնաւոր անձերու վրա
չը դնենք յոյսերնիս . այլ ամենս ալ
միահամուռ՝ աշխատինք ժողովուրդը լու-
սաւորել , և մեր բաժինն անձնուիրու-
թեան՝ կատարել անթերի :

Երբ վարչութիւն մը տկար է ու
անկարող , ժողովուրդը պէտք է այն
ատեն իր ոյժն ընդլայնէ . տկար վար-
չութեան մը չըկրցած յառաջ տարածը ,
զօրաւոր Ընկերութիւն մը կրնայ յառաջ
տանիլ : Ահա աչքերնուս առջև է Անձ-
նուէր Ընկերութիւնը , որ տասը տարիէ
ի վեր ազգ . վարչութեան և ուսում-
նական ժողովոյ չը կրցած յառաջ տա-
րած գործը՝ 4 — 5 տարուան մէջ
արիւթեամբ յառաջ տարաւ . և ահա
այսօր գրեթէ բոլոր Հայաստանի գաւա-
ռայ մէջ տարածեց լուսոյ շառաւիղներ :

Գաստիարակութիւնը հոգւոյ ու
մտքի մշակութիւնն է :

Երբ աչքերնիս մարդկութեան ըն-
դարձակածաւալ ցամաքին վրա նե-
սենք , դեռ չատ մը խոտան երկիրներ
կը տեսնենք : Այս երկիրներէն մէկն

ալ Հայաստանն է . հոգւոյ ու մտքի
հոյ մշակն՝ իր քրտինքն այս երկրին
վրա պէտք է թափէ :

Հայուն լուսաւորութիւնը միշտ ընդ
գրասնաւ պիտի մնայ , քանի որ գա-
ւառաց մէջ դաստիարակութեան ծա-
ւալում ընդհանրացած չ'է . Հայն ե-
թէ երջանիկ ապագայ մը կ'երագէ՝
ես կ'ըսեմ թէ՝ թող անոր իրականը
գաւառացւոյն դաստիարակութենէն
աինկայէ :

Պէտք է լուսաւորուին ի ստուեր
տգիտութեան նստող ու վայող այս
թշուառ հողիները , վարժուին այն կոշտ
մատներն ի թուղթ և ի գրիչ , որ Հա-
յաստանի կանգնելու վրա եղող վե-
րակենդանութեան տաճարին հմուտ
ճարտարապետներն ու աշխոյժ և ժիր
գործաւորներն ըլլան : Գաւառացիք ,
Հայաստանի աւերակաց այս բուերը , պի-
տի ըլլան օր մը հայրենի փառաց ա-
հեղամաղիկ արծիւները :

Գաստիարակութիւնը գաւառաց
մէջ չ'ընդհանրանալուն մէկ զլիսաւոր
արգելքն ու պատճառն ալ՝ ան է որ
դեռ Հայոց մէջ դաստիարակութիւնը
աղնուական դասուն ու Պօլսոյ եւ իր
հայաբնակ արուարձանաց (ո՛չ ամենուն)
մէջ՝ իրրեւ ճրագ շուցեալ ընդ գրաս-
նաւ՝ յաւեալ մնալն է : Պէտք է
գաւառացւոյն դաստիարակութիւնը
արգելող այս մեծ պատուարն ալ իյ-
նայ փշրի , թաւայի լոյսը խաւարող
կնդուղն ալ , որպէս զի վերստին կանդ-
նին ու վայելին ճաճանչագեղ ջահք ոսկե-
ղարեան՝ Հայաստանի լուսաւորութեան
մարած աշտանակին վրա , որոնք շատ
երկաթի դարբու դաղը ու ծանր ըս-
տուերին , մոռացութեան փոշոտ ոս-
տայներուն ու ճգնութեան սեւ քօղե-
րու տակ սգալովիկ հեծեցին :

Հայն՝ իր ապագայ լոյսը ներկայ
երկոտաւորութեան ու պատանեկու-
թեան վրայ խաբսխած է : Ներկան
խիղճ մ'ունի , այն է ապագային
ձայնը :

Հայաստանի աւերակաց մէջէն ա-

սպառնալից մ'իր մութ թեւերը տարածած՝
« լոյս », « լոյս » կ'աղաղակէ :

Հայ — երկուստեք թեւերն ու
սպառնալից թեւերն ամբողջութիւնը
կազմող մասերէն մէկն ալ՝ մենք ,
Նուար — Շահնաղարեան վարժարա-
նի արշակներս, կը համարուինք : Ուս-
տի , հոգի մ'ի հոգի՝ բոց մ'ի սիրտ ,
կաթիլ մը քիտ ի ձախտ՝ յասպա-
րէզ իջանք , որպէս զի Սպանոյն
անձաւին մէջ ճգնող Յուսոյ մերկ
ձակտին ծաղիկեփունջ մ'ալ մենք
կարենանք կասել , ու ներկային կուրծ-
քին մէջ անսպառնալի գունդ խղճին
— ասպառնալի ճայնին — արձագանդ
մը տալ :

Եւ այս հաստատ սկզբամբ և ուխ-
տով՝ Սանուց անունով ընկերութիւն
մը կ'աղմած ենք , որոյ նպատակն է գա-
ւառային աղբատ դպրոցաց նիւթապէս
օգնել , այսինքն իր ստակով դասա-
գրքեր ու դասատուներ խրկել ա-
նոց :

Արդ խօսքս ամփոփելով , կը դարձը-
նեմ զայն ու կ'ըսեմ՝ այն ամեն ող-
ջամիտ հայերուն՝ որոնք եթէ իրենց
փրկութեան Նաւասարդը կամ իրենց
փառաց վերակենդանութեան Տաճարին
կառուցումը շուտ տեսնել կը բաղ-
ձան՝ թող անոր մեծ գործաւորին ,
— գաւառացոյն , դաստիարակութեան
համար երկու շունչ աւելի գոհնն ,
երկու կոթիլ քրտինք աւելի թափեն :

Ս . Լուսինեան

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Արջալի աշխարհս կայ , պատմու-
թիւնն ալ կայ : Ա՛մեն անգամ՝ որ ե-
րեք չորս կարմուխ երեսներ ալեգարդ
սպալի մը շուրջը շարունակ տան վառա-
րանին կամ գեղջկական բոցաւորեալ
կրակին զխմաց , պիտի ըսեն . « Պատ ,
սիրելի պատ , դու շատ բաներ տե-

սած ես , բան մը պատմէ մտիկ ը-
նենք » , ու անցելոյն մարդը ներկային
նորաթեւուր ձագերուն նայելով պի-
տի ըսէ . « Շարունցեք , դասակներս ,
ու մտիկ ըրէք . աշխարհս փորձ մ'է ,
եւ փորձառութիւնն եմ , մտիկ ըրէք » .
պիտի ըսէ՝ ու սկսի ձեռքը ձակտին
դնելով անցեալ տեսած կամ լսած
դէպքերը մէկիկ մէկիկ մտաց առջև բե-
րել , ու անցելոյն մէջ կրկին ապրելով
ներկայ նորաթիւթ բողբոջներուն
կեանքը նկարագրել :

Սյապէս պատմութիւնը միշտ ներ-
կայէն ասպառնային պիտի անցնի , եկո-
ղը անցնողը պիտի յիշէ , և եթէ բա-
ւական հանձարեղ է՝ աշխարհի դիպաց
յաջորդութեան մէջ մէկէ աւելի ան-
գամ անցելոյն հայեւոյն մէջ պիտի
տեսնէ ներկային մէջ ընդհանարեւ
չըկրցածը :

Պատմութիւնը երկրորդ հայր մըն
է , որ վերստին կենդանութիւն
կուտայ փոշոյ մէջ կորսված էակին ,
վեր կը հանէ զայն գերեզմանէն ու
մատը անոր ձակտին դնելով ձաճանջ
կամ մուր մը կը դրոշմէ հոն , և այն
փոռքը կամ նախատինքը որ մինչեւ
գերեզման պիտի տեսէր , պատմութիւ-
նը զայն յաւիտենական կ'ընէ : Պատ-
մութիւնը անցեալն է , կենաց դէպքե-
րը գրեթէ միշտ միեւնոյնն են : անց-
եալը գիտնալը ապրելէ առաջ ապրիլ
մ'է :

Քալէ՛ Բելուզի ախոյն պրայ , բան
մը կը գգա՞ս . — պատմութեան մարդը
թող զիչ ոտքն այդ ախին վրայ և ա-
հա մէկ յ'սպրկենի մէջ յանցեալն փո-
խադրուելով՝ պիտի երեւակայէ աչքին
առջև տեսնել ձկնորսի նաւակի քա-
նի մը բեկորներով կանգնված այն
փայտակոյտը , որուն վրայ ուրբեյան
13 գաւառներու յաղթող Պոմպէոսի
մնացորդը , և հոն՝ ուր Միջերկրակա-
նին ալիք գան ու փշրին փրկեալաց ,
ինք պիտի որոնէ այն անշուք դերեզ-
մանին հետքը , որոյ վրայ հետեւեալը
դրեցին գերայ մը մտանքը . « Ինչ

խեղճ գերեզմանի մը մէջ կը հանդէի այն մարդուն աճիւնը , որոյ համար աչխարհ տաճարներ կանգնեց » . ո՛վ վառայս անցաւորի :

Մ. Իրևանեան

Ռիպուրթն և իւր դատարաններն ,

Երբ ոճրագործութեան աղիտարներ յանդգնութիւնը մարդոց արտին կը տիրէ , ելեքդրական զօրութեամբ մտրին կ'աղդէ , ուր խորհելու և դատելու գորութիւնն կը յնդի , և ձեռաց կը հրամայէ՝ անմեղ մը կամ մեղաւարտ մը գետին տապալելու՝ զոր Աստուած տեղծեց . . . :

Ս'յս ատելութեան վերջին վայրկեանը՝ կիրքը կը աքնի , ամեն զգացմանց կը յաղթէ , և վայրենական զօրութեամբ լցուած՝ արիւն կը սօռայ , արիւն կը տեսնէ , և արեամբ կը ներկուին իւր աչքեր , ատելութիւնն բարկութեամբ բոցալառեալ թշուառի մը վրայ կը յանձակի , և կ'ընկճէ զայն . տես սա՛ զիակը , ոճրագործին զոհը . մեռաւ , և ոճրագործը պահիկ մ'ուրախացաւ . բոց այս խարուսիկ ուրախութիւնն բանտին մէջ կը թռամի , սիրտը կը խռովի , խիղճը յուշիկ կը մօտենայ և կը տանջէ զինքը , կարծես իւր զոհին ստուերն զայն աշխարհէ հալածել կը աքնի , բերանը կ'անիծէ այն սրտաճառը . . . և ձեռքերն՝ որք երբեմն բանակարնի մը արեամբ ներկուած , արդ իրար վախած՝ աննշան գերեզմանի մը մէջ՝ որդեգրու կուր ըլլալ կ'ըստասեն :

Ահա ոճրագործը ի խորս յուսահատութեան ընկղմած՝ իւր երջանկութիւնը թշուառութեան մէջ կը գտնէ , իւր հանգարտութիւնը միմիայն դահիճին կայինին տակ կ'երեւակայէ , և զոգցես իւր արտօմն արգարտութիւն կը պահանջէ , ամեն վայր սճիր կը հնչէ , ա-

մեն որ զիւր յանցանքը կը կարդայ իւր ճակտին վրայ . . . և իւր աչքեր միայն գերեզմանին վրայ կը դիտեն , ուր միայն՝ հանգարտութիւն գտնել կը կարծէ :

Տես սա մարդը զուրի դատարան կութենէ , զուրի բոլոր մարդկային ըզրացումներէ՝ և ո՛չ տարբեր այն դադաններէն որք կը ծնին ի վայրենութեան և կը յանդին յայն . այո՛ , այս մարդը իւր կրից կը զոհուի , զի վայրի ծնաւ , յոռի ապրեցաւ և իբր ճիւղ մը կը մեռնի . ահա դատարանը զիստաման վճիւն կը կարդայ , և դահիճն կայինով կըսպասէ այն վայրին մէջ՝ ուր ոճրագործի մը վերջին վայրկեանն կը տեսնուի :

Այս ալ բարձր յանդգնութիւն և ոճիր մը . . . :

Ամեն որ ոճրագործի մը արիւնն տեսնելու համար , այս որտաճմիկ տեսարանին ներկայ կը դռնուի , ուր երկու թշուառ հոյրեր ու մայրեր իրենց դաւախաց մահը կ'ողորան . ժողովուրդը լիւր անէծքներ կը թափէ այն մարդուն վրայ , ստտուածային շէնք մը տապալելու համար վճիւր կը կարդայ , վճիւր մը՝ զոր մարդիկ խորհեցան և որոշեցին , վճիւր մը՝ որ միայն նախախնամութեան կը վերաբերէր . ի՞նչ տարօրինակ յանդգնութիւն . . . 19^{րդ} երորդ դարուն մէջ հին օրէնքի մը գործադրութիւնը տեսնել , « աին ընդ ախան և աւտանն ընդ ատաման » :

Ես կը հաւատամ թէ՛ ոճրագործի մը զիստատուն վճռող օրէնադիրներն՝ ալ աւելի մեղապարտ են . զի ոճրագործը իւր կրից ցատումն զայրացած , կը գործէ առանց զիտնալու և առանց խորհելու , իսկ օրենսդիրք կը խորհին հանգարտութեամբ , և մարդու մահուան վրէժխնդիր ըլլալու զիտմամբ՝ ոճրագործի մը և երբեմն անմեղի մը զիստատու կը վճռեն :

Ասի Քրիստոնէութեան օրէնք չ'է :

Սպասենք . ի երևս օր մը այս գեղճման բարձունն ալ կը տեսնենք :

Մ. Իկիսպաշեան

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՀԱՌԱՉՔ ՊԱՆԴԼԻՑԻՆ

Եւ դո՛ւ, Գիշեր, խաւարայինդ ոգի,
Որ բարախմանց կըրակ մ'ունիս ի ծայի,
Ե՛կ գու լըսել քընարս մաշած յ'ողբս հայրենեայ
Ու ի նըւագ սև օրերուն իմ կենաց:

— Ամէ՛ր անցան, դեռ ես տըխուր այս ամայի երկրին մէջ՝
Նոյն սև րադդով, նոյն խարկանօր, սըգահընչին քընարիս հետ
Կը թափաւիս օտար վայրեր, ուր չիք բընաւ սիւր Հայրենեայ,
Անուշ խօսքեր, քաղցըր տեսիլ սըրտաղբըս իմ սիրեկեայ:

Նորէն դարձաւ շքեղ գարուն՝ կարմիր վարդով, ոսկի թևով՝
Բնութեան տալու նոր տեսարանս իւր գոյնըզդոյն ծաղիկներով.
Բայց չ'եկաւ նա՝ ո՛չ այցելու սըրտի թշուառ պանդըխտին,
Ո՛չ նոր տեսիլ ընծայեց նորա մարած աչերին:

Պառնուէն ոստնու ընդ սար, ընդ ձոր, դաշտաց տալու կայտիւ, չարժում.
Յ'ամեն սըրտի ծընին, դեղուն առատ բերկրանք, զըւարթութիւն,
Այլ իմ բաժին չ'էն սոքա, սոքա բաժին են օտարաց.
Ինձ վայելէ միայնութիւն, անլոյս գիշեր խաւարամած . . . :

Թող այդ գարուն վըջէ՛ իր դով ու հեղաշունչ գեփիւններ,
Թող ծածանէ՛ նա շուշանայ ըզ քաղցրաբոյր կոկոններ,
Ուրախութիւն չիք, ո՛չ երբեք հեգ պատունի պանդըխտին՝
Բանի որ չ'է գարունըս այս՝ գարուն թշուառ Հայրենիքին:

Թըռչունք խայտան ծառոյ վըրայ՝ իրենց անուշ դայլայներով,
Առուակն ի ծմակ կը սողոսկէ հեղ ու վըճիտ կարկաշտով,
Բայց ես՝ լըին, այրած սըրտով ու յուսահատ, կը մըտածեմ
Թէ երբ արդեօք իմ Հայրենեայ սոխակ, վըտակ սիրտի լըսեմ:

Լուսին փայլի ամպերն ի վեր՝ արծաթածիր, խաղաղիկ,
Լոյս տայ լերանց, լոյս տայ գետոց՝ ոյց ջուրը վառին ոսկեծրփիկ.
Այլ նորա լոյս չը փարատէ հոգւոյս մըռայլ խորհուրդներ . . .
Ահ, ե՞րբ լիցի ըզհայրենին տեսնել ըզսար, ե՞րբ, մ՛վ Տէր . . .

— « Ինչո՞ւ աչերդ միշտ թըրջած են, կը հարցընեն ինձ օտարք.
« Սրի՛, սրբենք, զինի՛ խըմենք, երդենք զըւարթ ու հանգարտ.
« Ո՛ւր գըտեր ես այսպէս երկիր, վըճիտ դետեր, դալար մարդեր՝
« Որք սիրո՞ ըսնան, զըւարթացնեն մարդուս տըխուր սև ժամեր »:

— Հայրենիքէս հեռու չիք ինձ չընչին նըշոյլ միտիթարութեան.
Ա՛լ մաշեցան իմ ոսկըրներ՝ յ'այս պըժգալի՝ պանդըխտութեան . . .
Թողէ՛ք պանդըխտն՝ որ լայ տըխուր՝ ընդ աստեղօք օտարայ՝
Չանուշ երկիրն իւր հայրենի և ըզլեզին իւր վըշտայ . . .

Ո՛հ, ո՞ւր է, ո՞ւր Հայաստանեայց չընաղ երկիրն գեղանի՝
Որոյ ըզդիւն անուշ ծոցէն մեղըր և կաթ քաղցունենի . . .
Ահ, մէր եր թէ ես այն հովիկ կամ գեփիւնիկն ըլլայի՝
Որ արշալոյս գեռ չը ծաղած՝ ծողիկ ծաղիկ կը յածի,

Այամ թէ կըռունկ թախտիկ , կամ ծիծեռնիկ զեղզեղուն՝
Որ աղատ են ճախրել , թըռչիլ ընդ տիեզերքս անհուն՝
Յըթալ , տեսնել 'զայն սըրտամաշ անձկախորտն Հայաստան՝
Որոյ որդիք ընդ սար , ընդ ձոր հեծեծելով ընթանան . . .

— Քայէք հեռու , սլաութիւ և վատք , կիրք ունայն , և ճոխութիւն .
Ո՛հ , չը գիտէք թէ իմ՝ կենաց ա՛լ մարած է կայտառ դարուն . . .
Զ՛եմ՝ գուրգուրար վեր՛այդ ծաղկանց խաբուսիկ .
Տարէք հեռու , զի թոյն կայ , թո՛յն դոցա յատակ լ՛ի ծոցիկ . . .

Այժ , մեռնի՛ թող հէգ պանդուխտ՝ ի յոյս պատիր և անոք .
Օտարք թախեն արտասուք , օտար ժայռեր մըտնեն ի սուգ . . .
Զի մինչև ե՞րբ , ա՛հ , մինչև ե՞րբ թշուառ կուի մահու դէմ՝
Բաղդին ի ծաղր՝ ու դողդոջուն , և գերթ նոճի՝ տըխրաղէմ :

Մ. Սիւնսն .

Պատարարական .

Ատուած 'զմարդ ստեղծելու վայր՝
կենին՝ դրաւ անոր ճակտին մէջ կատա-
րելութեան այն բողբոջը , որ կ'որոշէ
'զայն երկրի վրայ գտնուած բոլոր արա-
րածներէն և անոնցմէ նախապատիւ կը
գասէ : Այն վայրկեանն ի վեր մարդ
միշտ կ'աշխատի սոյն երկնատուր բողբո-
ջը իւր քրտանց կայլակներովն ոռոգե-
լով յարդիւնս ամբողջ , զի ատոր վրայ
կնքուած է իւր երջանութիւնն ու
կեանքը : Այս կատարելութեան բողբո-
ջը բանականութիւնն է : Բանականու-
թիւնն է այն երկնային լոյսը որ կ'ա-
ռաջնորդէ մարդուն իւր կենաց շուղին
մէջ դէպ ի բարին , դէպ ի դեղեցիկն և
դէպ ի վսեմն ընթանալու , և որով
մարդ կարող կ'ըլլայ որոշել բարին
չարէն , գեղեցիկն՝ տղեղէն , սուտը՝
ճշմարտութենէն և լոյսը՝ խաւարէն :
Բայց բանականութիւնն իր զարգաց-
ման հասնելու համար կը կարօտի այն-
պիսի միջոցի մը , որ կարող ըլլայ ըստ
ինքեան տկար արարածն իւր տխրոճ-
վիճակէն մինչեւ յ'Ատուած բարձրա-
ցնել : Այս միջոցն բարւոք դատարա-
րակութիւնն է :

Դատարարակութեան խնդիրը՝ այս-
օր քաղաքակրթեալ աշխարհի է՛ն կա-
րևոր խնդրոյ առաջինն համարուած է ,
զի դատարարակութիւնը աղգաց և ա-
ղանց բարբերը կ'ուղէ , և նախա-
պաշարումը կը ցրէ . դատարարակու-
թիւնը մարդուս մանկութեան օրերէն
սկսեալ անոր հոգեւոյն այլ և այլ դոր-
ծողութիւնները կը զարդացնէ , կը
կըթէ ու կ'աղնուացնէ նորա վարքն ու
բնավորութիւնը և 'զայն մարդկութեան
կատարելութեան շուղին մէջ կը դնէ :
Դատարարակութիւնն է մարդկային ու-
սին կենդանութեան , զարգացման և
լուսավորութեան կենդանի աղբիւրն :
Եւ վերջապէս դատարարակութեամբ
է միմիայն որ մարդ պիտի կարենայ իւր
վսեմ նպատակին՝ այսինքն կատարելու-
թեան հասնիլ :

Այն աշխարհը , այն աղղը , մարդ-
կութեան այն անհատը , որ դատարա-
րակութեան կենսատու լոյսին իւր
աչքերը կը գոցէ՝ անշուշտ իւր յետա-
դիմութիւնն ու կործանումը կը վու-
թացնէ : Եթէ անգամ մը անցելոյն
յիշատակարանները մեր աչաց առջեւ
ունենանք , պիտի տեսնեմք խեղ մը
աղգեր , որոց և եթ անունը արահուած
է . և եթէ սոցա պատմութիւնները
խնամասիրաբար քննելու ելնեմք պի-

տի տեսնեմք որ մեծաւ մասամբ դատ տիրապիւթեան լըյսէն զուրկ մնալնին է իրենց կործանման բուն պատճառը, որուն ցաւալի հետեւանքը նոյն խի մեր ազգային պատմութեան էջերուն մէջ ալ յաճախ կը տեսնեմք :

Մեր ազգը՝ քանի որ խնկելի դատտիրապիւթեան մը հօրը իւր սրտին մէջ վառ կը պահէր՝ թէ բարոյ յապէս և թէ նիւթապէս երջանիւթեամբ կ'ապրէր, Բայց քանի որ անիէ հեռացաւ, այնչափ ալ ցաւոյ և հեծեծանայ անեղբ ովկէանին մէջ սուղեցաւ :

Եթէ ակնարկ մը նետենք այն դըրախտաւայր երկրին վրայ, որ երբեմն Հայուն երջանիւթեան և լուսաւորութեան որորանը եղած էր, հիմայ ոչ այլ ինչ պիտի տեսնեմք, բայց եթէ անձնաւորեալ թշուառութիւններ : Այժմ՝ Հայը իւր դարաւոր թշուառութեանց թմբութենէն սթափած գլուխը վեր կ'առնու պահ մը և ի հեռուստ դատտիրապիւթեան կենսատու լուսոյ ճառագայթները դիտելով կը հրճուի և մանկիկի մը պէս թեւերը կը բանայ ու լըյս կը խնդրէ անոնցմէ՝ որոնք լըյս սփռելու պաշտօնին կոչուած են Նախախնամութեան :

Պէտք է միշտ խորհիլ որ ժամանակը կը անընդհատ իւր անիւր յառաջ կը վարէ, ներկայն երազի մը պէս սքանալով զմեզ ետին կը թողու և ասպադայն անդալի կերով ներկային կը յաջորդէ . եթէ մենք դանդաղեմք ներկային մէջ դատտիրապիւթեան զարգացման պէտք եղած սնունդը տալու, ասպադային մէջ, ինչ որ էինք, նոյնը պիտի մնանք :

Ուստի քանի որ ժամանակը մեր ձեռքն է՝ աշխատինք թշուառութիւնն անհետացնելու համար ամեն ջանք ի գործ դնել, ուսումնարանաց թիւերը բազմապատկել, և դատտիրապիւթեան զարգացման վերաբերեալ այլ և այլ միջոցներ խորհիլ, որովհետեւ

եթէ այս մասին տակաւին անփոյթ գտնուինք՝ թէ մեր ազգին յետադիմութեանը պատճառ և թէ սալազայ սերունդեան անիծից առարկայն պիտի ըլլաւք : Որչափ ներկային մէջ աւելի գործենք, այնչափ ասպադային մէջ երջանիկ պիտի ապրինք ազգովին :

Պ. Հէքիմեան .

Պարսցօնի Սպարապետեան (1) ու Պայար .

Ներելի է՛ք երբեք հայրենեաց ղի՛մ զէնք բառալ :

Պայար . — Միթէ՞ սա ծառին տակ տեսածս խեղճ Պայարը չ'է՞՞ որ մեծ հարուածով մը վիրաւորեալ տարածուած է խոտին վրայ :

Այո՛, նոյն խի ինքն է : Աւա՛ղ, կը ցաւիմ իր վրայ . ահա երկու եղանակով՝ որ մեր զինուոյ զոհ գային, վանդնէս և ինք : Այս երկու Ֆրանսացիք իրենց քաջութեամբն իրենց ազգին փառաւոր զարդերն էին : Արդգամ որ սիրտս յուզուած է իւր հայրենիացն համար : Բայց յառաջ երթանք, և հետը խօսինք : Ա՛հ, խեղճ Պայար, կը ցաւիմ՝ զբեղ այս վիճակին մէջ տեսնելու :

Պայար . — Նոյնպէս ես ալ՝ զբեղ տեսնելու վրայ կը ցաւիմ :

Պայար . — Խիստ լաւ գիտեմ որ վշտացած էք՝ պատերազմի բաղդին՝ զձեզ իմ ձեռքս ձգելուն համար : Բայց երբեք չ'եմ ուզեր ձեզ հետ իբր բանտարկեալ վարուիլ, զձեզ իբր մը տերիմ մը պահել կ'ուզեմ . և իբր հարազատ եղբայր՝ խնամք տանել քու բժշկութեանը . ուստի պէտք է՛ք բնաւ որ ՚ղիս տեսնելուդ վրայ վշտանաս :

Պայար . — Ի՛հ, կը կարծես որ չ'եմ վշտանար Ֆրանսայի ամենամեծ թըշ

(1) Գօնէթատլ :

նամուտն երախտաբարտ ըլլալու : Ոչ դերութեանս և ոչ վիրացս համար է որ կը ցաւիմ : Ես կը մեռնիմ, մահը մէկ վայրկենէն 'ղիս քո ձեռքէ պիտի ազատէ :

Սարգս . — Ոչ, սիրելիդ իմ Պայար, կը յուսամ որ մեր խնամքը պիտի յաջողին 'դքեզ կազդուրել :

Պայար . — Փնտռածս այդ չ'է, ես դո՛ւ եմ մեռնելէս :

Սարգս . — Ի՛նչ, չ'ե՞ս կրնար միթէ միեմտարուիլ Պօնիփի նահանջմանս առտեն յաղթուելուդ և բանտարկուելուդ համար : Զ'է թէ քու՝ այլ անորն է յանցանքը : գէնը յեղյեղուկ են : Քու փառքդ այնչափ դեղւելիկ դործերով հաստատուն է : Կայսերականք երբէք չը պիտի մոռնան Ս'էլիէոի նոցա դէմ ըրած հզօր զինազորութիւնը :

Պայար . — Իսկ ես, բնաւ չ'եմ կրնար մոռնալ, որ այն մեծ սպարապետն էք, աշխարհիս ամենէն ազնիւ իշխանը՝ որ կը ջանայ իր ձեռքը կործանել իւր հայրենիքն և իր նախնեաց հըրօր տէրութիւնը :

Սարգս . — Ի՛նչ, Պայար, ես 'դքեզ կը գովեմ՝ դու 'ղիս կը դատապարտես, ես քու վրայ կը ցաւիմ, դու 'ղիս կը թշնամանես :

Պայար . — Եթէ դու իմ վրայ կը կարեկցիս, նոյնպէս ես ալ քու վրայ կը ցաւիմ, և 'դքեզ ինէ աւելի արգահտանայ արժանի կը տեսնեմ : Սմբիծ և անարատ կը գրաւիմ ի կենացս 'գոր իմ սարսուցս զհնչցի, կը մեռնիմ հայրենեացս համար, թաղաւորիս համար, որ Ֆրանսայի թշնամեաց իսկ յարդելի է, և որոյ վրայ կը ցաւին ամեն բարի Ֆրանսացիք : Իմ վիճակս նախանձելի է ըստ իս :

Սարգս . — Իսկ ես, 'ղիս անարգող թշնամի մը յաղթական՝ անիէ կը լուծեմ վրէժս, և 'ղայն Միլանէն կը հալածեմ. և բոլոր Ֆրանսայի կ'իմացընեմ՝ թէ 'ղիս յետին տաղնապի մէջ ձգելով կորուսնելուն համար որչափ

թշուառ է. արդահատունայ արժանի վիճա՞ր կը համարիս դու 'ղոյս :

Պայար . — Այո՛, միշտ արգահտանայ արժանի է այն անձը՝ որ իւր սրսրտուց հակառակ կը գործէ, աւելի աղէկ է հայրենեաց համար մեռնիլ՝ քան թէ անոր յաղթել՝ և ասո՞վ փառաւոր վիւ : Ս'է, ինչ սոսկալի փառք է այն՝ որ ըզ հայրենիս կործանելով կը գոյսնայ :

Սարգս . — Բայց հայրենիքս իրեն մատուցած այնչափ ծառայութեանցս դէմ ապերախտ դռնուեցաւ : Թագուհին, սիրոյ դժկամակութեամբ մը, առարժանաբար վարուեցաւ ինձի հետ : Թագաւորը, թագուհւոյն համար ունեցած զթոտ տկարութեամբը՝ սոսկալի անիրաւութիւն մ'ըջաւ՝ 'ղիս ստացուածէս զրկելով, մինչև անգամ իմ Մաթինիօն և տ'Սիլուօ սպասաւորներս բաժնեցին ինէ : Կեանքս աղաւտելու համար՝ միակուկ խոցս տալ ըստիպուեցայ. ուրիշ ի՛նչ կրնայի ընել :

Պայար . — Պէտք էր որ ամեն նեղութեանց տանէիր՝ փոխանակ 'գՅը բանաս և տանդ մեծութիւնն ընդոտնելու : Եթէ հաղածուիք խիստ սաստիկ էր՝ կրնայիր ետ քաշուիլ, բայց աւելի աղէկ էր որ թշուառ, աննշտ և անսխիտան սպրէիր՝ քան թէ մեղի դէմ դէնք վերցնէիր : Քո փառքն աւելի պիտի փայլէր՝ թշուառութեան ու եղկելի աքսորանայ մէջ :

Սարգս . — Բայց մի՞թէ չ'ես տեսներ որ վրէժխնդրութիւնն ամբարտաւանութեան հետ միացած է 'ղիս այս ծայրայեղութեան մէջ ձգելու համար : Ես ուզեցի որ թաղաւորը գղջայ ինձի հետ այնչափ անարժան կերպով վարուելուն համար :

Պայար . — Պէտք էր 'ղայն գղջացը նեղ՝ ամեն սրտաւրայի մէջ այնպիսի հակերութիւն ցուցնելով՝ որ զիւցաղնի մը համար քաջաւարտութենէ ոչ նուազ մեծ ձիւք մ'է :

Սարգս . — Բայց, այնչափ անիրաւ՝

և այնչափ մօրը միջոցաւ կուրացեալ թագաւոր մը արժանի էր անհամանայ:

Պարտ. — Եթէ թագաւորն անարժան էր՝ ամբողջ Ֆրանսան արժանի էր. նոյն խիստ այն թագին վեհաժողովն, որ ժառանգորդներէն մին ալ դուք էր, արժանի էր այդ զոհողութեան: Այնք էր որ մանաւանդ դու զՖրանսա խը նայէիր, որոյ թագաւոր կրնայիր ըլլալ օր մը:

Մարտ. — Լաւ, ես կը խոստովանիմ որ անիրաւ եմ, բայց չեմ գիտեր թէ բարեակրօք ո՞րչափ դժուարաւ իրենց ցասմանը կրնան դիմադրել:

Պարտ. — Խիստ լաւ գիտեմ՝ զայդ, բայց ճշմարիտ քաջասրտութիւնն անոր հանդուրժեալն մէջ է: Եթէ կը ճանչես յանցանքդ, վտիժա՛ն զայն բառնալ: Խիստ ես կը մեռնիմ ահա, և ըզքեզ երջանկութեանդ մէջ աւելի ցաւայի կը դռնեմ քան թէ՛ դիմ իմ նեղութեանցս մէջ: Եթէ կայսրն խիստ ըզքեզ չը խաբէր, մինչև անգամ եթէ իր քոյրը կնութեան տար քեզ, և Ֆրանսայի կէսը քեզի տար, չը սիրի կրնար ջնջել այն արատը՝ որ քու կեանքդ կ'անպատուէ: Պուրպուռն ըստ պարագետն ապստամբի, ինչ ամօթ: Մտիկ ըրէ հոգեվար Պայարին, որ ինչպէս սպրեցում՝ նոյնպէս և կը մեռնի անդադար՝ ճշմարտութիւն խօսելով: Յ. Մ. Մանուկեան.

Ձի.

Մարդու՛ իրեն ծառայեցուցած վայրի անսանոց մէջ ամենէն թանկագինը ձին է: Այս գողոգ, քաջասիրտ, հընազանդ, համբերող և ժուժկալ անասունը մարդու կը մասնակցի, ինչպէս կ'ըսէ երեւելի ընտղետ մը, ամեն վըտանդներու, ամեն աշխատութեանց և ամեն վտանայ մէջ: Բանէ՛ մը ետ չը

քաշլիր. իւր բոլոր դորութեամբը կը ծառայէ, կը սրբաբար, և նոյն խիստ կը մեռնի՛ լաւ ևս ծառայելու համար:

Մարդս ձին զսպելէ ետքը՝ պէտք էր անոր յարիւ. և յիրաւի Արարացին ու Թաթարն զձին իբրև իրենց ընտանեաց մէկ անդամը կը նկատեն: Այդ զկացին՝ զայն մուկըն կը սիրէ: Գերմանացին՝ զայն ի պատուի կը պահէ: Բայց ճշմարտը խօսելով՝ Ֆրանսացին՝ զայն կը սիրէ միայն իրեն մատուցած ծառայութեանցը համար, շատ անգամ անոր դորութիւնն ու քաջութիւնը կը չարչարէ, զայն կը խոնջեցնէ, անոր խնամք չը տանիր և զայն դէ՛ չը պահէ:

Անգղիա ու Գերմանիա շատուց ի վեր զդայցած են իրենց ձիերու ցեղը աղնուացնելու հարկը, բայց կ'երեւի թէ դեռ կատարեալպէս զգայած չէ Ֆրանսա այս հարկը: Տարին 20,000 ձի կը գնէ և կ'արձեւ չը զգար որ երկրին առատութիւնը և ազգային անկախութիւնը մասամբ իւր ձիոց ցեղէն կ'ախտահար ունին:

Ֆրանսայի ձիոց բազմաթիւ տեսակները հարկ չէ հոս յիշել մի առ մի: Ասոնց մէջէն անուանի են արտէկեան ձիերը, որը հիւսիսային ընտիր ցեղերէ՛ն կամ, ըստ ոմանց, արաբականէն սերած են: Ասոնք շատ կը ղլմանան աշխատութեան: Այս ցեղին ընտիր յատկութիւնը դժբաղդաբար լաւ ճանչցած չ'են այն անձանցմէ՛ն որ Ֆրանսայի մէջ աղնուացնել կը ջանան ձիերու ցեղը:

Ֆրանսայի միւս գաւառներն ալ ընտիր ձիեր յատա՛ջ կը բերեն՝ որք լաւ ճանչցած չ'են:

Հիմայ որ գաւառական ճանապարհները, հազարեակցութեանց մեծ ուղիները հարթ են, և երկաթուղեաց միջոցաւ ճանապարհորդութիւնը անհաւատալի արագութեամբ կը կատարուի, հեծնելու գեղեցիկ, հնազանդ և չքեղ ձիերը նուազած են: Բայ ի քանի մը գաւառներէ, յորս ճանապարհները գէ՛շ են, բայ ի քանի մը դքսաւոր հա-

դատէրներու վերաբերող ձիերէ, բայց ի քանի մը ընտիր երկվարներէ՝ որք հեծեալ զինուորականաց, որսասէրներու և մեծ քաղաքներու այցելողաց ձեռքը մնացած են՝ հեծնելու ձիերը այլ ևս չ'են բնառուիր, ինչպէս կը բընտըռուէին սակից քիչ ժամանակ յառաջ, ուր պարծանք կը համարուէր լաւ ձի հեծնել և 'ղայն վարել :

Ձիապահները համաձայն չ'են թէ ձիերու բարձրութիւնը, գիրութիւնն ու ձևը, նաև նոցա սերընդեան աղնուութիւնն իրենց ծննդեան յաջորդող վեց ամիսներուն մէջ կ'ստացունին : Այս թանկագին ժամանակը կորուստող ձիապահը իւր մտրուկն ալ կը կորուսնէ :

Երկտասարդ ձիերը ուտել սկսած նուազ պէս պէտք է իրենց սննդաբարձարակ տալ, ինչպէս են հաց, մանրուած վարսակ, ոլոռ, բակլա :

Գեղեցիկ և ընտիր մտրուկներ յառաջ բերելու դադարները՝ իրենց մանկութեան միջոցին վարսակ տալուն մէջ կը կայանայ : Վարսակով և խոտով կը վերնան այն զսննդան հիւանդութիւնք՝ որ մտրուկներու աճումը կ'արգելուն, 'ղանոնք կը ծիրեն և շատ անգամ կը սպաննեն :

Մտրուկը հինգ կամ վեց ամսու եղած միջոցին կաթէն պէտք է կտրուի և առողջ ու փութիս սնունդ մը տրուի իրեն, և քիչ քիչ պէտք է հեռացուի իւր մօրմէն :

Ամենօրեայ դարմաններ, առաջին աստիճանի ընտիր խոտերու ճաշակում, ձմեռուան մէջ սննդաբար կերակուր, հեծնելու ձիոց համար թեթև աշխատութիւններ, լծուելու ձիոց համար յաճախ շրջագայութիւնք, ասոնք պէտք է ըլլան մէկէն—երեք տարու մտրուկի մը տրուելիք խնամքները :

Մ. Սըլաճեան

ՄՕՆԳԷՍՔԻԷՕ⁽¹⁾

ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԱՆԿՈՒՄՆ

ՀՈՂՎՄԱՅԵՐԻՑ

3. — Թէ ինչպէս Հոռվայեցիք կրցան մեծնալ

Եթէ աչք մը դարձնենք Երոպայի արդի ժողովրդոց վրայ, որոնք զրեթէ միևնոյն արհեստներ, միևնոյն զէնքեր, նոյն կրթութիւն և սլատերազմելու նոյն կերպ մ'ունին, այն ատեն Հոռվայեցիաց զարմանալի բաղդը մեզ անհասկնալի կը թուի : Նախ և առաջ այսօր զորութեան այնպիսի անհամեմատութիւն մը կայ՝ զի անկարելի է որ փոքրիկ Տէրութիւն մը իր առանձին ուժովը՝ կարենայ վեր ելնել այն ըստորնութենէն ուր զրա՞ծ է զինք նախախնամութիւնը :

Ասոր պէտք է առէլի ուշադրութիւն ընել, առանց որոյ զէպքեր տեսած պիտի ըլլայինք առանց զանոնք հասկնալու, և սլարագաները առէլի չ'ըմբռնելով՝ հին աղջաց սրտամութիւնը կարգացած ատեննիս՝ մենէ տարբեր մարդիկներ տեսնել սլտի կարծէիք :

Երկարաժամանակեայ փորձ մը կրցաւ ցուցնել Երոպայի թէ միլիոն մը հսկատակ ունեցող իշխոսն մը չբլբլռնար տասն հազար հոգիէ աւելի բանակ մը դործածել, ասկէ կը հետեւի որ միայն մեծ աղքերը բանակներ կը պահեն :

Հին հասարակապետութեանց մէջ սցսպէս չ'էր, որովհետեւ ժողովուրդէն առնուած զինուորաց համեմատութիւնը, որ այսօր հարիւրին մէկ է, այն ատեն մինչև ութնի մէկ կը հանէր :

Հին հասարակապետութեանց հիմնադիրները երկիրները հաւասարապէս

(1) Տես քիւ 1, 2, 3, 5.

բաժնած էին . այս բանը ժողովուրդը
կը կազդուրէր , այսինքն բարեւոր կա-
նոնաւորեալ ընկերութիւն մը կը
կազմէր , ասով միշտ բարեկազմ բա-
նակ մը կ'ունենային , ըստ որում ա-
մենն ալ հաւատար շահ ունենալով ,
հայրենիքը պաշտպանելը աւելի մեծ
շահ մ'էր իրենց համար :

Երբ օրէնք խտտութեամբ չէին սրա-
հուէր , իրերը այն ընթացքը կ'առնէին
ինչ որ այսօր մեր մէջ : Քանի մը
մասնաւորներու ազահուութեան , և ու-
րիշներու շոյլութեան պատճառաւ
մշակուելու երկիրները քիչերու ձեռք
կ'անցնէին . և արհեստ մը միայն այն
ատեն մուտ կը գտնէր , երբ հարուստ-
ները և աղքատները փոխադարձ կա-
րօտութիւններ ունենային : Այսպէս
ոչ քաղաքացի կար ոչ ալ զինուորա-
կան , որովհետեւ մշակուելու երկիրները
որ առաջ զինուորաց զործածութեանը
կը տրուէին , հիմա գերիներու և արհես-
տաւորներու ձեռքին տակ կը մշակուէ-
ին , որոնք նոր կալուածատեաց սնա-
փառութեան զործէին էին , առանց ու-
րոյ Տէրութիւնը որ հախառակ իր ան-
կանոնութեանը , դեռ հատատուն
կրնար մնալ , պիտի կորսուէր :

Հոովմդէու ազակահեւելու չըսկած ,
Տէրութեան բուն եկամուտները զօրքե-
րուն այսինքն երկրագործաց կը բաժնը-
ւէր . երբ հասարակապետութիւնը ա-
պականութեան մէջ ինկաւ , այդ եկա-
մուտները նախ հարուստներուն ձեռքը
կ'անցնէին , որոնք ալ գերիներուն և
արհեստաւորներուն կը բաժնէին , ա-
սով անկէ տուրքի անուամբ մաս մը
վար կը դրուէր զօրաց ծախսելու հա-
մար :

Արդ , այս տեսակ մարդիկ ամե-
նեւին յարմար չէին պատեքաղմի .
թոյլ և արդէն ազակահեւալ էին քա-
ղաքաց պերճութիւններովը և շատ ան-
գամ նոյն իսկ իրենց արհեստովը , որ
հանդերձ այնու որ առանձին հայրե-
նիք մը չունենալով , և իրենց ձեռա-
դրները ամեն տեղի հեռ հաղորդակ

ցութիւն ընելով , քիչ բան կրնային
կորուսնել կամ սլահել :

Երկու վիճակագրութիւնք՝ մէկը ե-
ղած Հոովմի մէջ թագաւորաց արտա-
քուելէն քիչ մը վերջը , իսկ միւսը
Աթէնքի մէջ Դեմետր Փաղերացւոյն
ձեռքով գրեթէ միևնոյն բնակչաց թի-
ւը կը ներկայացնեն . Հոովմի բնակ-
չաց թիւն էր չորս հարիւր քառասուն
հազար , իսկ Աթէնքինը չորս հա-
րիւր երեսուն և մէկ հազար : Բայց
Հոովմի այս աշխարհագիրը ճիշտ իր
սահմանադրութեան զօրաւոր ատենին
կ'ըլլար , իսկ Աթէնքինը նոյնպէս իր
սահմանադրութեան ամբողջութեան զեղծ-
ման միջոցին : Հոովմի մէջ գտնուող
չափահասները իր ժողովրդեան քա-
ռորդ մասը կը կազմէին , իսկ Աթէն-
քիները քսաներորդէն քիչ պակաս
մասը . հետեւեալը այս տարբեր ժա-
մանակներուն մէջ Հոովմի զօրու-
թիւնը Աթէնքի զօրութեան հետ գրե-
թէ այնպէս էր՝ ինչպէս քառորդ մը
մէկ քսաներորդին հետ , այսինքն
Հոովմ՝ հինգ անգամ աւելի մեծ էր
քան զԱթէնք :

Այլա և Կղէահն թագաւորները
տեսնելով որ փոխանակ Լիզուրկոսի
ատենուան ինն հալար քաղաքացւոյ ,
Սպարտոսի մէջ եօթն հարիւր հողի մը
նացեր էին , որոյ հողիւ հարիւրը հո-
ղատէր էին , և մնացածը անարի ուս-
միկներ , փութացին այս մասին
օրէնքներ դնելու և Լակեդեմոն նորէն
իր առջի զօրութիւնն ստացաւ ու
բոլոր Յունաց ահարկու եղաւ :

Երկիրներուն հաւասար բաժնուիլը
պատճառ եղաւ որ Հոովմ կարող ե-
ղաւ առաջին անգամ իր ստորին վի-
ճակէն վեր ելնել , և այդ աւելի աղէկ
համըցուեցաւ իր զեղծանելէն վերջը :

Հոովմ գրեթէ պղտիկ հասարա-
կապետութիւն մ'էր , երբ Լատինաց
օղնական զօրքեր խրկելու մասին ըրած
մերժմամբ , քաղաքացիք շուտ մը վեց
լեզէն զօրք յարուցին : « Հայիւ թէ
հիմա , կ'ըսէ Տիտոս Լիւլիոս , Հոովմ ,

շոր բովանդակ աշխարհ չըկրցաւ պար-
վաւելլ ինք նոյնն անոր կրնայ ընել,
եթէ յանկարծակի թշնամի մը երեւ-
նայ իր պարխաղներուն դիմացը, որ
ստոյգ նշան մ'է թէ ամենեւին մեծ-
յած չենք, այլ միայն զեղխութեան
ու հարստութեանց ետեւէն ինկանք
որոնք դմեզ կը կործանեն » :

« Ըսէք ինծի, կ'ըսէր Տիբերիոս
Ղրակկոս, որն աւելի կ'արժէ, քաղա-
քացի մը՝ թէ մշտնջենաւոր դերի մը,
զօրակոն մը՝ թէ պատերազմի անօգուտ
մարդ մը : Կ'ուզէ՞ք, ուրիշ քաղաքա-
ցիներէն քանի մը արտավար աւելի
երկիր ունենալու համար, աշխարհի
մնացեալ մասին տիրելու յոյսէն հրա-
ժարիլ, կամ ձեր երկիրները թշնամի-
էն դրաւուած տեսնալու վտանգին մէջ
տեսնել լինողինքնիդ » :

Յարունակիկի .

Թէ ինչպէս սպրաճ չ'է երբէք
Նարթէոն Բ.

Քրեց

Ժ. — Պ. Բ Է Ռ Է Ս

(Տես թիւ 4.)

5⁰. Կ'ըսեն թէ այս նոր Արշալոյսը
չորս եղբայր ունէր : Արդ, այս չորս
եղբայրները տարւոյն 4 եղանակներն
են, ինչպէս որ պիտի ապացուցենք :
Բայց նախ թող չը խորոջին՝ տեսնելով
որ եղանակները կ'ինքնով ներկայացնե-
լու տեղ՝ սյրերով կը ներկայացնենք :
Ասի նոր բան անգամ երեւելու չ'է .
որովհետեւ Քրանտերէնի մէջ՝ տարւոյն
4 եղանակներէն մին միայն իզակոն է,
որ է աշունը . և դեռ մեր քերական-
ներն այս մասին իրարու համաձայն
չ'են : Բայց լատիներէնի մէջ՝ աշուն
բառը միւս եղանակներուն պէս տար-
կան է . ուրեմն այս մասին զօրաբա-
ր թիւն մը չ'ենք գտներ : Նարթէոնի չորս
եղբայրները տարւոյն 4 եղանակները
կըրնան ներկայացնել, և հետագայ

տողերուն մէջ ասի պիտի ապացուցվի :

Կ'ըսեն թէ Նարթէոնի չորս եղբայր-
ներէն երեքը թագաւոր եղան . և այս
երեք թագաւորներն են, Պարունը՝ որ
ծաղկանց վրայ կ'իջխէ, Սմառը որ հաւն-
ձերու վրայ կը տիրէ, և Աշունը որ
պտղոյ վրայ էր թագաւորէ : Եւ որով-
հետեւ այս 3 եղանակները բոլորովին
արեգակին աղբեցութենէն կախում ու-
նին, կ'ըսեն մեզ թէ՝ Նարթէոնի երեք
եղբայր թագաւորութիւնն ալ իրմէ
կախում ունէր, և առանց անոր չ'էին
կրնար թագաւորել : Եւ եթէ Նարթ-
էոնի չորս եղբայրներէն մին միայն թա-
գաւոր չ'եղաւ կ'ըսեն՝ պատճառն այն
է որ տարւոյն չորս եղանակներէն մին
է որ բանի մը վրայ չ'իջիւեր, այն է
ձմեռը :

Բայց, եթէ մեր համեմատութիւնը
ջնջել ուղեւով՝ ըսեն թէ ձմեռն առանց
իշխանութեան չ'է, այլ թէ ձիւներու
եղեամներու տխուր պետութիւնն ունի,
որք այս ողորմ եղանակին մէջ մեր
դաշտերը կըստիտակացնեն, կը պա-
տախանենք թէ՛ դատի կ'ուղեն իմաց-
նել այն ունայն ու ծաղրելի իշխանու-
թեամբը՝ 'զոր կը հաւատան թէ պա-
հեց Նարթէոնի այն չորրորդ եղբայրն՝
իր ընտանեաց կործանմանէն ետքը,
իշխանութիւն՝ 'զոր ուրիշ քաղաքներէ
աւելի՝ Քանիւս գիւղին յատկացնել
յարմար սեպած են . զի քանիւս՝ քանի
բառէն յառաջ կուգայ, որ կը նշանա-
կէ պաղ ծերութեան ձերմակ մտկերը,
որով ձմեռը կ'ուղեն յայտնել : Վասն
զի, ըստ բանաստեղծից, մեր բոլոր-
ները պտակող անտառներն անոնց վար-
սերն են, և երբ ձմեռը 'ղաճոնք եղ-
եամներով կը ծածկէ՝ տարւոյն ծերու-
թեան հասակին մէջ՝ դողդոջուն բնու-
թեան ձերմակ մտկերը կը դառնան :

Ուրեմն Քանիւսի կարծեցեալ իշ-
խանը ձմեռն անձնաւորութիւնն է,
ձմեռը՝ որ կըսիտի՝ մինչ միւս 3 գեղե-
ցիկ եղանակներէն բուն չը մնար այլ
ևս, և մինչ արեգակը խիտո հեռու կը
դրուի մեր երկիրներէն՝ 'զորս աշխար-

Հակադէլ կուգան որչիք Հիւսիսայ , այսինքն՝ բանաստեղծական լեզուաւ՝ այն հովերն՝ որք հիւսիսէն գալով՝ մեր վաշտերը կ'այլազունեն , և ահաւոր սպիտակութեամբ մը կը ծածկեն 'զանոնք . այս է որ ծնունդ տուած է այն առաստաղին թէ հիւսիսային ժողովուրդք Ֆրանսայի մէջ խուժեցին , արշաւեցին , և իրր թէ ջնջեցին հոն այն երկներանդ զրօշը՝ որ տեղայն գեղեցիկ զարդն էր , և անոր տեղ սպիտակ զրօշ կանգնեցին՝ որ մէկ ծայրէն միւսը՝ ծածկեց զաշխարհն հոմորէն՝ առաստեղեակ Նաբոլեոնի հեռանալէն ետքը : Ա՛լ անօգուտ է կրկնել թէ՛ ձմեռ ատեն հիւսիսային հողմոց մեզ բերած եղեամբներու այլափոխութիւնն է՝ այս առաստաղին նիւթը . զի այդ հողմերն՝ արեւուն գոյացուցած սիրուն գանոց տեղ տփուռութիւն կուգան սփռել՝ երբ նա ելլալով հեռանայ մենէ . այս ամենը մեծ նմանութիւն ունի այն հանձարեղ առաստաղեայ հետ՝ 'զորս հնարեցին մարդիկ : Գարունակիկ .

ԱՐԳԱՅ ԻՌԿԵՐ .

2 .

Պապութեան մայրքաղաքին մէջ հաւաքուած հռոմէական (1) ժողովի վեհաճիռներուն անձկաւ կը սմբռեն ժողովուրդը :

Պիտանալ կ'ուզէ աշխարհ՝ թէ քանի քայլ յառաջ գալո՞ւմ է հռոմէական կղերն՝ այն անիծեալ Միշին դարերէն ի վեր , 'զոր ծնեւուն իսկ ամբչցաւ Երկիր . . .

Ժողովուրդը շատ ու շատ յառաջ

(1) Հողադուռնային մէջն 'զԱրեւել չըբայեւելու հրաշագործութիւնն՝ ու մասնական աղումը մը պէտէրաւ կուշլու քաջաորդութիւնը զլացած է մեզ Երկին :

զիմեց այն դարերէն և այսր . կղերը , որ կարագետն ըլլալու էր ազգայ , ի՞նչ քայլ ըրաւ արդեօք . — 'զոսկ կ'ուզէ ունիլ Երօս՝ Հռոմէական — Ժողովի 400 աստուածարեալ հայրապետներէն :

— Ըստ մեզ , խիստ աննշան քայլեր տուած է կղերն (եթէ երբէք քայլած է) :

Բանադրանայ վարժ բերանն , ըստ առանալեայ ձևեր միայն ուսած բազումներն , հեծեծանայ ընտանի աշխարհներն , արեան ընտել աշերք , փայտակոյտի ճամբուն սովորած ոտքը , ասոնք կըննա՞ն մառնալ իրենց երկաքամեայ սովորոյթը , որ « ի ընտանի կը վերածի »՝ ինչպէս կ'ապացուցնէ Եօթօթայ (2) առաջն հանձարեղ :

Պիտին եռայարկ դիտող դեռ չա՛տ կարծր է՝ տեղի տալու համար Ազատարիւն , Հաւաստարիւն , Եղբայրարիւն հռչակեալ աւետարանական ըսկըղանց , սքք Ժ.Պ . Բդ դարուս նուիրական Ետեթիւնը կը կազմեն :

է .

Հռոմէական — Ժողովին մէջ յուզված և յուզվելիք հետաքրքրական խընդրոց մին է Անխաղախանութեան խընդրըն :

Պիտ Թ. Բդ , որ երկնից բանալիքը ձեռք առած օրը՝ մաքրալէկի շուրթերով « բարեկարգում » խօստացու , ի՞նչ կը խորհի արդեօք՝ երբ ոմանք իր անխաղախանութիւնը կը փաստարանեն , և ոյր կը ջըրեն : Ես չ'եմ կարծեր որ այս տեսարանին չափ ծիծաղելի կատակերդ ներկայացված ըլլայ երբէք Ալիպէտի և Սոճնիկնա թոտրերուն մէջ :

Պիտ , որ իր սխալականութեան զիտակցութիւնն ունի տուաւել քան

(2) Վայրենի ժողովուրդ՝ Ի Սիեկալ , որ աւելի իմաստուն է անշուտ բան քաղաքակիրթ սեպլած շատ սղգիք :

՚վայլ ոք, ո՛րչափ կը հեգնէ արդեօք ի ներքուստ ՚ղայն անձնուէր կրօնաւորա՝ որք իր անխաղաղանութիւնը պաշտպանելու համար կոկորդ կը մաշեն . . . : —

Աւելի ծաղրելին սա՛ է որ՝ իր ներքին ծաղրւոյն մէջէն՝ այս միամիտ խորհուրդը կը յայտնէ ժողովականաց . « Պատերու անխաղաղանութեանը կը հաստատայի մինչ տղայն էի . այժմ՝ չ'էմ կըրնար փոխել տղայական սկզբունքը . . . »

— Ո՛վ Հոռմէական Հայեր, երբ այս խօսքերը կը կարգամ՝ ճիշտ սրտով ձեր վրայ կը խորհիմ, և Տղայն մը կառավարեալ 150,000 Հոռմէականները մոռնալով՝ 50,000 Հայերուդ կը դառնամ . . .

Ը .

Ոսկերեանի եկեղեցւոյն առջև՝ միջին դարուց մանրանկարը տեսնելու վիշտն ունեցանք անցեալ կիրակի :

Զօրայ վաշտ մը խաղաղութեամբ պաշարած էր արթավայրին սրբազան արարիւթներն : — Այս թուրք զօրականք՝ կարմրալատ ֆէսեր ի գլուխ, ուրոյ ծօպերը ձախ ուսին վրայ դուռ դարար կը ծածանէին, բալիքարեան հպարտ դիրքով՝ ձախ կուռին յեց ի ձախ կող, աջ ձեռք՝ հրացանին ողորկ ու փայլուն փողը սեղմած, պեխերն ոլորած առնաբար՝ սպառնալից կրակատ աչեր կը շըրջըրջէին բարեպաշտ ժողովըրդեան վրայ, որ հարկւրաւոր սուլիմներու ահեղ փառլիւմներէն շուրջած ու աւելած՝ խաղաղութեան Աստուծոյն խռովեալ սիրտ մը ձօնել կ'ընթանար : —

Մինչ այսպէս՝ սիրոյ կրօնը սըրով կը սրբապղծէին, և աղատ համոզումը հրացանի կը բռնէին՝ պատարագօղին դարձուցի աչերա՝ իր դիմաց վրայ այլայլում տեսնելու յուսով : Գերունի արքեպիսկոպոսը մարտիրոսի մը խաղաղութիւնն ուներ, և ՚ղինք պաշտպանելու համար կանգուն սուլիմներն յիշելով՝ սպիտակախուս հերայը տակ մորթ կը փոխէր կարծես, և խորշ մետ ալտերն առուգանալով կը շառաղնէին . . . :

Թ .

Լրագիրը ծանուցին թէ Քաղաքաօրէրանց վրայ սպառնալից ապստամբներ կը յածին, որք՝ դարնան՝ նոր եղջիւր պիտի բառնան Աւստրիոյ շէմ : —

Աշխարհագրական ճշմարտութիւն մըն է որ Քաղաքաօրէր՝ մանաւանդ ձմեռն՝ արեւ չ'են տեսներ՝ չըջակայ լեռանց հսկայ բարձրութիւնէն :

Քաղաքական ճշմարտութիւն մը չ'է՞ որ Անկախութեան արևն ալ չը պիտի կըրնան տեսնել տակաւին :

Ժ .

Մանալի 59 (եթէ լու կը յիշեմ) թուոյն մէջ՝ մեր ուղղադրութեան նշկառամբ մէկ քանի միամիտ դիտողութիւններ տեսնք, յորս Պ . խումբազիրն խի կը խոստովանի՝ թէ մեր նորութիւնները նպատակի մը համար են :

Այս նպատակը՝ Բանաւորութիւնն է : Դիւրին է մեղ կէտ առ կէտ պաշտպանել մեր ուղղադրութիւնն, ու անկեղծօրէն ջըրել այն անկեղծ դիտողութիւնն՝ յորս Պ . խմբազիրը ճնշած է ազիտաբար . այլ կէտերու ցամաք բուսակուռովն առ այժմ չ'ենք ուղեր ձանձրացնել մեր ընթերցողներն :

Մ . Զեյսպ .

ԼՈՒԹՈՒՄԸ ՀԱՆՆԵԼՈՒԿԻ

Փորս է կըլըր, խիցս սպարօշ,
Երկու կանթեր փակած ի կողս .
Թէ գլխատեն և յ'անուանէս՝
Կը մընամ ՈՒԺ, որ մահգ զըտնես :
Ս . Արթիւնք .

ՏԵՕՐԷՆ Ս՝ ՄԻՔԱՅԵԼԵԱՆ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՅՍԵԼԻ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ
ԵՒ ՅԱՆՆԱՅԱՐԵԱՆ
Ի ԽԱՍԳԻՒՂ Կ . ՊՕԼՍՈՅ